

DUBROVAČKO-ALBANSKI EKONOMSKI ODNOSI KRAJEM XVI VEKA

VINAVER VUK

I

Od Ulcinja do Kimerskih planina pruža se pored mora teritorija naseljena albanskim življem. Ova je zemlja u XVI veku pripadala Turskom Carstvu, ali je njeno stanovništvo još uvek u većini bilo hrišćansko. Na severu je bio skadarski sandžakat, koji je obuhvatao oblasti Crne Gore, Bara, Ulcinja, Skadra, Podgorice i Plava. Skadar — »la bella et forte piazza di Scutari«,¹ imao je oko 400 kuća, a od mora je bio udaljen 24 milje. Grad je bio poznat po bogatstvu u ribi svoga jezera, a obilovao je još vinom i stokom. Skadarska tvrđava važila je za neosvojivu. Rekom Bojanom dolazilo se od Skadra do manastira svetoga Srdja, odakle je Bojana do svoga ušća bilo plovna za brodove. Naselje pored manastira postalo je zato važan trgovački centar ove oblasti. Tu su dolazili i karavani sa robom iz Trakije, Anatolije i Jermenije, koja se krcala za Veneciju.² Bojana je bila izvanredno bogata ribom, a njena dolina dobro obrađena, puna žitnih polja. Cela oblast od Ulcinja do rtova Rodona i Pali nazivala se Drimskim zalivom. Tu su bila ušća Bojane, Drima, Maće, Išmi i Arzena, sa bogatim dolinama i primorskim ravnicama, obilnim žitom i drvetom. Blizu ušća Drima u more nalazio se grad Lješ, glavno trgovačko mesto severne Albanije. Tu su sedeli turski vojvoda, emin i kadija, a bio je i jedan karavanseraj za trgovce, jer je grad bio veoma važan trgovački centar, osobito kao tranzitna stanica za izvoz produkata iz unutrašnjosti Balkana. Lješ je bio bogat žitom, a sa planina su gorštaci Dukadini terali u grad svoj katran. Većina stanovnika u gradu, koji je imao oko 500 kuća, bili su hrišćani; tu je stolovao i episkop lješki. Dolina Maće, više ka jugu, bila je tako isto plodna pšenicom. Oblast Rodona, između reka Išmi i Arzena, bila je na glasu sa svoga žita, koje se uveliko izvozilo iz mesta Rodona.

¹ Ovako se izražava o Skadru Kotoranin Marijan Bolica početkom XVII veka; š. Ljubić, Marijana Bolice Kotoranina Opis Sandžakata Skadarskoğa od godine 1614, Starine XII, 175.

² Commissiones et relationes Venetae II, izd. š. Ljubić, Zagreb 1877, 229.

Južno od rta Pali, koji zatvara drimski zaliv, nalazio se grad Drač, poznat iz srednjovekovne istorije Albanije. Tu su u srednjem veku dolazili iz Srbije karavani sa robom, osobito olovom, a dobijala se i morska so u velikim količinama. Krajem XVI veka, međutim, dračka luka više nije mogla primati veće brodove. Grad je kao izvozna luka Elbasana i proizvođač soli igrao ipak izvesnu ulogu, doduše malu prema njegovoj važnosti u srednjem veku. Doline Škumbi i Semeni, dalje ka jugu, bile su bogate žitom i drvetom; uz Semeni nalazili su se čitluci sultanovi.

U južnoj Albaniji je glavni trg na primorju bio Valona, koju su Turci zauzeli još 1417 god. Valona je bila veoma važna za trgovinu žitom, jer su tu mogli dolaziti i veliki brodovi. Važan trgovački artikl u Valoni bio je asfalt. U rudnicima asfalta kraj Valone radilo je u doba Evlije Čelebije (1670 g.) na hiljade ljudi, skoro celo stanovništvo iz nekih dvadesetak sela.³ Asfalt se mnogo izvezio za Italiju, osobito u Mletke, a uvek ga je tražio i carigradski pomorski arsenal i Dubrovnik. So i tanin bili su takođe važni artikli u gradu. Južno od Valone skupljali su travari lekovito bilje, osobito dragoceni rabarbar, koji se dosta izvezio na zapad. U samoj Valoni skoro polovinu stanovništva sačinjavali su Grci, koji su bili glavni trgovci.

U unutrašnjosti Albanije bili su važni gradovi Kroja, Tirana, Berat i Elbasan. Elbasan je bio velik grad, na glasu sa trgovine kožom i vunom, a njegova okolina je proizvodila i žitarice. Po Evliji Čelebiji bilo je tamo 1670 g. 11 hanova, 900 dućana, a samih lekara je bilo 47. U svim tim gradovima je bilo mnogo grčkoga življa.

Gradovi na primorju imali su, izgleda, izvesnu komunalnu samoupravu. Ovde su u srednjem veku pojedini gradovi imali svoje statute, koje su poštovali gospodari zemlje (Grci, Francuzi, Arbanasi, Srbi, Venecijanci).

U februaru 1586 g. Hadži-Husejin, Turčin iz Skoplja, prebacio je preko svoга ortaka Hadži-Alija u Lješ nekoliko hiljada koža raznih vrsta. Roba je utovarena na brod Mehmed-rajsa da bi se prodala jednom ankonskom Jevrejnu. Hadži-Ali je zatražio pismenu potvrdu o poslu od zapatsko-sardanskog biskupa, a 20 juna 1586 izdali su dokument o istom poslu i »noi vechi della comunita di Alexio«, saslušavši više svedoka. Ovi »vechi« su na pismo stavili i svoj pečat. 27 juna 1586 zavedene su u dubrovačkoj kancelariji isprave o obavljenom poslu, zajedno sa navedenim pismenom »seniorum communis Allexii«.⁴ Ovde su »gradski oci« izdali pismeni dokument radi zvanične overe i potvrde jednog trgovačkog posla i veće bezbednosti njegove. To je, dakle, trgovačka stvar i Turčin je ustvari tražio od »staraca« da mu svojim potpisima i pečatom pruže veću sigurnost za njegov posao. »Vechi« igraju ulogu sličnu dubrovačkom notarijatu, koji je znak gradske samouprave, ma da ne nastupaju kao korpora-

³ Fr. Babinger, *Ewliâ Tschelebi's Reisewege in Albanien*, Berlin 1930, 23.

⁴ *Diversa cancellariae* 174, 38.

cija koja ima neku vlast u gradu. Karakteristično za značaj ovih »vechi« je to što im se obratio baš jedan Turčin.

Aprila 1592 g. raspravljali su »vecchi deputati della comunita de Alesso« o sporu između Ivana Lilijata Dubrovčanina i Stjepana Djordjića Radovana iz Perasta oko nekog tovara vune. Tom prilikom su »vecchi deputati« zapečatili spornu robu.⁵ Ovde »starci« nastupaju kao kakav odbor koji rešava trgovačka pitanja i sporove i ima vlast prema trgovcima, što je i prirodno. Svakako je bila dobit za poslovne ljude da rešavaju svoje sporove pred ovakvim »starcima«, a ne pred kakvim lješkim kadijom.

Ujesen 1580 g. ugovorio je Trifun Petrov Smeća iz Perasta sa korčulanskim kapetanom Antonijem Bartolovim da mu ovaj vozi žito koje će nabaviti u Rodonu. Ali kada su stigli u Rodon, vojvoda sandžak-begov je zabranio kupovinu i utovar žita na brod dok »vechi« Rodona ne odobre izvoz žita. I pošto su »starci« dali svoj pristanak, mogao je Trifun da kupuje žito, ali ga nije mogao nabaviti u dovoljnoj količini.⁶ U ovom slučaju »starci« nastupaju kao neki gradski odbor, koji na osnovu stanja na tržištu određuje da li se može izvesti žito ili je ono potrebno za samo mesto. Turski vojvoda je strance trgovce uputio odboru da se sa njime sporazumeju o mogućnostima trgovanja, ali »starci« ovde igraju i glavnu ulogu u pitanjima snabdevanja mesta žitom i kontrolišu njegov izvoz.

Na osnovu niza podataka može se utvrditi da je u katoličkim gradovima severne Albanije, gde je klir imao izvanredno velik uticaj na narod, iza veoma uglednog biskupa stajala geruzija, »veće staraca«, sa znatnim uticajem u upravljanju crkvenom opštinom.⁷ Ovo veće, postigavši ne samo da se unekoliko emancipuje od turskih vlasti već i da im se nametne, uspeo je da stekne mnoga prava i u pitanjima civilne uprave u gradu. Turske vlasti su morale da vode računa o stavu ovih »staraca«. Tako je ova geruzija sa svojim episkopom ustvari stekla položaj organa izvesne komunalne samouprave. To je mnogo koristilo privrednom razvoju katoličkih gradova, od čega su turske vlasti imale samo korist.

U planinama Albanije živela su stočarska plemena Klimenti, Kastrati, Dukadini, Miriditi i druga. Oni su u primorske gradove liferovali velike količine stočarskih proizvoda i dolazili u primorje po žito. Zbog neplodnosti zemlje mnogi su od njih odlazili u svet kao najamnici i služili su po celom Sredozemlju. Osobito se Venecija rado služila arbanaškim borcima u svojoj vojsci.

Krajem XVI veka počinje u Albaniji pokret protiv Turaka, izazvan krizom turskog feudalizma i agitacijom zapadnih sila protiv Turaka. U pokretu su učestvovala planinska plemena, osobito Dukadini i Klimenti, i katolički klir, čvrsto povezan sa plemenskim glava-

⁵ Isto 182, 45 i 102 a tergo.

⁶ Isto 166, 74 i 174 a tergo.

⁷ O tome kod Šuflaja, Povijest sjevernih Arbanasa, u Arhivu za Arbanašku starinu, jezik i etnologiju II, Beograd 1925, 43.

rima. Čete pobunjenika prodirale su daleko u svojim pljačkaškim poduhvatima, paleći turska naselja, presretajući karavane sa robom, ubijajući Turke i trgovce. Početkom XVII veka ustanici u oblasti Brda i Dukadina dobili su šire razmere i neka plemena su bila u pravom ratu protiv turske vlasti. Na primorju su tada stvarane zavere da se gradovi predaju španskoj floti, koja je imala da iskrca trupe za oslobodjenje Albanije. Ovdje je aktivno radio protiv Turaka katolički klir, osobito biskup lješki. Ovi događaji su imali znatna uticaja na trgovinu u Albaniji. Ustanici Dukadini su prekidali veze između severnoalbanskih luka i unutrašnjosti i činili nesigurnim svaki saobraćaj. Mletački poslanik Gabrijele Kavaca nije smeo 1591 g. da za Skoplje pođe preko Albanije, jer »la strada per Ducagini non esser sicura per la sollevatione degli Albanesi«. Zato je te godine u Lješku skoro potpuno zamrla trgovina i u gradu su boravila svega dva mletačka trgovca.⁸ Četovanje brdana, vojne operacije protiv njih i gonjenje stranih agenata, sve je to dosta smetalo trgovini u Albaniji poslednjih godina XVI veka, a naročito na početku XVII stoleća.

Trgovini su u Albaniji mnogo smetali turski gusari iz Ulcinja, Drača, Bastova, Valone i Skadra, koji su na svojim lađama-fustama pljačkali manje brodove, odvodili ljude u ropstvo, a ponekad i sasvim odbijali trgovce od Albanije.⁹

II

Dubrovnik je krajem XVI veka bio bogat trgovački grad, koji je najveći deo svojih prihoda dobijao od izvozne i uvozne trgovine sa Turskim Carstvom. Svuda u Turskoj bili su dubrovački trgovci veoma aktivni i visoko cenjeni.¹⁰ Dubrovnik je živio u naročitom političkom odnosu prema Turskoj i to mu je omogućilo da izvanredno procveta i da duго ostane jedan od glavnih trgovačkih posrednika između Turske i Zapada. Preko svojih mnogobrojnih kolonija Dubrovčani su liferovali u Tursku proizvode svoje i zapadne, a izvlačili »levantinsku« robu: kože, vosak, vunu, žito, rude, stoku itd. Zato su najvažnije dubrovačke trgovačko-pomorske veze bile između samoga grada i Italije, osobito Apulije, Ankone i Venecije, dok su trgovačko-pomorske veze sa Albanijom bile sekundarne i drugog karaktera. Dubrovnik je u Albaniji kupovao robu ne da je preproda na zapad, već da je utroši za svoje potrebe.

Dubrovačka trgovina sa Albanijom sastojala se: od poslovanja sa albanskim žitom; od dovoza albanskoga drveta; od kupovanja ži-

⁸ N. Jorga, Une vingtaine de voyageurs dans l' Orient Européen, Paris 1928, 19; P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka, Rad 136, 20.

⁹ O tome v. niže.

¹⁰ »Per il vero i Ragusei sono assai ben veduti et accarezzati per tutti i paesi della Turchia«, pisao je 1610 g. barski nadbiskup Bici; F. Rački, Izveštaj barskog nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610. po Arbanaskoj i Staroj Srbiji, Starine XX, 126.

votnih namirnica i naročitih albanskih produkata; a u manjoj meri od izvoza produkata iz zaleđa albanskih primorskih gradova i unutrašnjosti zemlje i od uvoza tekstilnih i zanatskih proizvoda u Albaniju. Albansko žito je bilo od bitnog značaja za Dubrovnik, koji je uvezio velike količine žita, prosa, brašna i sličnog. Iz Albanije se još dovozilo drvo za brodove, zgrade, pravljenje buradi i sl., zatim razni specijalni artikli, kao skadarske ribe, tanin, smole, asfalt. Iz unutrašnjosti se preko albanskih luka dovozilo nešto vune, kože, olova i voska, ali u manjoj meri. A u Albaniju su Dubrovčani uvozili zapadno sukno, razne tkanine, platno, sapun i nešto zanatskih proizvoda.

Dubrovčani su iz Albanije više izvozili nego što su u nju uvezili, pa je dubrovački trgovački bilans prema njoj bio pasivan. A Dubrovčani u njenim gradovima nisu imali znatnijih kolonija, kao u drugim krajevima Turskoga Carstva, da su mogli igrati neku bitniju ulogu pri trgovanju u samoj zemlji. Tu su Grci i Jevreji dominirali i posredovali u razmeni robe između Turske i Zapada. Ipak su i Dubrovčani izvozili albanske proizvode na Zapad, i to direktno iz Albanije; albansko žito ponekad su krcali čak za Španiju.

U Valoni, glavnom albanskom tržištu, imali su Dubrovčani svoga konzula, koji je zastupao interese dubrovačkih građana, overavao ugovore, potvrđivao i izdavao razna pismena. Sa turskim vlastima vlada je gledala da dobro stoji da ne bi činile smetnje dubrovačkoj trgovini. Mita i poklona je uvek bilo, a i turski upravljači su znali da daruju vladu radi uzdarja.¹¹ Vlada je osobito energično uzimala u zaštitu svoje podanike pri gusarenju albanskih »rajsova«, koje bi pogodilo dubrovačke građane.

Kako je, dakle, Dubrovnik bio upućen na Albaniju za nabavku raznih artikala, imao tamo svoje pretstavnike i održavao dobre odnose sa turskim vlastima, a kako je put do Albanije bio kratak, to je bila živa trgovina Dubrovnika sa Albanijom. Osobito je bio raširen običaj da jedno lice da novac, a drugo ode sa tim kapitalom u Albaniju, uloži ga u albansku robu, doveze je u Dubrovnik i rasproda, i onda se, po odbitku uložene sume, dobit deli. Vlasnik kapitala je tako dobijao interes na novac, a trgovac-putnik nagradu za svoj trud. Ali, nije se uvek ulagao novac, već se davala i roba, čime se postizala još veća zarada. Suma koju bi takav trgovac poneo u Albaniju, iznosila je obično 50—150 dukata, i skoro je usamljen slučaj Muharema Šabanovića iz Hercegovoga, koji je 17 avgusta 1591 g. pošao na put sa 650 talira.¹² Put do Albanije i natrag trajao je oko dve nedelje, pa su zato ovakvi poslovi uvek bili rentabilni. Vrlo često su obavljajući onog pravog trgovačkog posla bili Kotorani, Peraštani, Budljani i Paštrovići. Ipak, obim ovooga poslovanja nije prelazio nekoliko hiljada dukata godišnje, koliko se može zaključiti po dubrovačkim arhivskim izvorima.

¹¹ Dona Turcarum I, 69, 116', 139.

¹² Diversa notariae 125, 238.

Jedna od najinteresantnijih ličnosti u dubrovačko-albanskim trgovačkim odnosima pri kraju XVI veka bio je Janji Todor, Grk iz Valone, koji je od šezdesetih godina XVI veka živeo u Dubrovniku kao senzal. Kao trgovački posrednik poznavao je sve poslovne ljude u gradu i mnoštvo stranaca koji su dolazili u Dubrovnik. On je učestvovao u velikom broju poslova sa Albanijom, posredovao pri mnogim ugovorima između Dubrovčana i albanskih trgovaca, organizovao posrednička društva za trgovinu sa Albanijom.

Janji je pre svega bio senzal, trgovački posrednik, i rado je stvarao kompanije sa kolegama. Tako se jula 1574 g. uortačio sa još tri mešetara za rad u Dubrovniku.¹³ Ako ko od klijenata ne bi odgovorio svojim obavezama, ortaci bi mu sekvestrovali novac ili robu, a sami su međusobno uredno isplaćivali delove zajedničkih prihoda. 6 maja 1586 g. sklopio je Janji ugovor sa Grkom Manojlom Jovanovim da ovaj ode u Lješ kao senzal i da dele prihode: Todor dobija $\frac{2}{5}$ ljeških prihoda, a njegov ortak $\frac{1}{2}$ Todorove zarade u Dubrovniku.¹⁴ 20 marta 1591 g. sklopio je Todor senzalsku kompaniju sa tri druga. Jedan je bio neko vreme trgovac u Rusi u Bugarskoj, drugi je bio neki Avram Aben.¹⁵

Janji je poznavao veliki broj stranaca i predstavljao ih u Dubrovniku. Kada je juna 1578 g. u Dubrovnik došao neki Ibrahim janičar iz Valone da primi otkup za jednoća roba, senzal ga je poznavao.¹⁶ Septembra 1585 g. predstavio je u kancelariji nekoga Valonca koji je polazio da otkupi nekog roba.¹⁷ Senzala, koji je često jemčio za pojedine trgovce, pozivali su i da bude presuditelj u sporovima između trgovaca. U tome je razvio široku delatnost i radio sa trgovcima iz Janjine, Trikale, Valone, Perasta, Kotora itd. Senzal je bivao i prokurator (opunomoćenik) raznih trgovaca pri naplati njihovih poraživanja. Ovu dužnost je obavljao i u interesu Turaka iz Albanije kod primanja otkupa za njihove oslobođene robove. I sam Todor se bavio otkupom roblja prilikom svojih poslovnih putovanja.¹⁸

Ovaj Valonac je i sam trgovao, osobito kožama i tkaninama. Kao i drugi, i on je davao novac da neko ode u Albaniju po robu koju će prodati u Dubrovniku, a prihod podeliti sa njime. Tako je 9 januara 1581 g. primio od nekog Ulcinjanina i nekog Vuksana 57 svinja, sigurno da ih proda u gradu, a dao je donosiocima dva komada sukna i

¹³ Div. canc. 159, 155'.

¹⁴ Isto 174, 19' a tergo.

¹⁵ Isto 180, 76'.

¹⁶ Isto 164, 94 a tergo.

¹⁷ Isto 173, 65' a tergo. Takvih slučajeva ima čitav niz. Vrlo često je Janji i svojom imovinom jemčio za pojedine trgovce. Tako je maja 1568 g. jemčio za jednog valonskog brodovlasnika, Grka, da će ovaj ispravno prebaciti poverenu mu robu u Valonu; Div. not. 118, 12. Maja 1588 g. jemčio je za nekog mostarskog Turčina koji je trgovao sa Ankonom; Div. canc. 176, 110. Osobito je Janji jemčio za valonske Grke da će se poravnati sa njihovim dubrovačkim poveriocima.

¹⁸ Tako je krajem 1568 g. išao da otkupi sina neke Korčulanke; Div. not. 118, 30. Aprila 1589 g. ugovorio je da otkupi nekog šibenčanina; Div. canc. 178, 13'.

48 talira da u Albaniji ulože u robu.¹⁹ Zahvaljujući uspješnim poslovima u devedesetim godinama XVI veka njegovo se imovno stanje veoma poboljšalo.

Tip čoveka koji je rado ulagao po nekoliko stotina dukata godišnje u albansku robu bio je trgovac Pavle Sanković. On je od osamdesetih godina davao novac da mu se doveze roba iz Rijeke, Apulije, Albanije, a radio je i sa Fočom i Sarajevom; 1590 g. bio je kupio i jednu lađu za svoju trgovinu. Osobito je radio sa albanskom robom, pri čemu je ulagao i veće sume. Tako je 1591 g. samo u jednom slučaju dao 450 talira da se ulože u albansko žito.²⁰

Među poslovnim ljudima koji su održavali veze sa Albanijom bili su interesantni još Nikola Adamov iz Grblja (umro 1596 g.), koji je bio došao »dall' Indie« (Amerika); Rafael Naldini, Firentinac (umro 1591 g.); Alberto Trombin, bogati mletački trgovac; Ivan Paskalov Dračevica (umro 1590 g.); Šipione Čentofanti, krojač (umro 1592 g.); Čezare Masarano iz Bergama; Kolenda Gregorijev, kapetan broda. Pa i lekar Gaspar Baco ulagao je često po koju stotinu dukata u unošne poslove sa albanskom robom. Inače su Kotorani, Budljani, Peraštani i Paštrovići bili vrlo aktivni u trgovačkim poslovima između Dubrovnika i Albanije, ma da retko kao posednici kapitala. Povremeno su sa većim svotama u tome učestvovali i bogatiji dubrovački trgovci, koji su inače radili sa drugim tržištima.²¹

III

Dubrovčani su se u Albaniji obično sretali sa grčkim trgovcima. Južni deo Albanije bio je u velikoj meri naseljen grčkim življem, koji je, osobito u gradovima, obuhvatao znatan deo stanovništva. U Kavaji, Tirani, Elbasanu, Berat i Valoni bilo je gotovo polovina Grka, a i u Draču, Lješiu i drugim gradovima severne Albanije bilo je puno grčkih trgovaca. U Dubrovniku je takođe bilo Grka, većinom zanatlija i sitnih trgovaca, a povremeno su u grad dolazili grčki trgovci, kapetani i mornari iz Lepanta, Preveze, Janjine, Trikale, Valone, sa Krfa, Zakinta, Mitilene, Krita itd. Grčki trgovci i pomorci iz Albanije bili su čvrsto povezani sa svojim sunarodnicima iz severne Grčke, sa kojima su imali poslovnih veza.

Grčki trgovci iz albanskih gradova dovozili su u Dubrovnik u manjim količinama proizvode svoje zemlje.²² Često su njihovi poslovi

¹⁹ Div. canc. 167, 91 a tergo.

²⁰ Div. not. 125, 238.

²¹ Dubrovčani su dolazili u Albaniju i po crkvenim poslovima. Tako je Marin Brajan krajem stoleća bio lješki episkop. Kao takav on je potvrđivao razne menice i ugovore. Novac iz Rima za albanske episkope išao je preko Dubrovnika.

²² Decembra 1573 g. jedan trgovac iz Valone dovezao je tovar tanina; Div. not. 119, 55. Maja 1576 g. poslao je Stefan Jorga iz Skadra drvo za Dubrovnik; Div. canc. 162, 102. Oktobra 1576 g. ugovorio je Jovan Siastin iz Valone da doveze tanina; isto, 178'. Aprila 1585 g. dovezao je Kristofor Manorin iz Valone žita; isto 173, 2' a tergo. Ovakvih slučajeva ima puno.

bili finansirani od dubrovačkih trgovaca, pa su dolazili u Dubrovnik da sklapaju ugovore za izvoz robe iz Albanije uz zajedničku zaradu.²³

Ne može se reći da su grčki trgovci imali nekog bitnog udela u dubrovačko-albanskim trgovačkim odnosima (sem prodaje robe u Albaniji). Oni su, kao i Dubrovčani, izvozili preko mora veće količine balkanskih produkata i uvozili evropsku robu. Pri izvozu ponekad su tamo radili zajedno Grci, Puljizi i Dubrovčani.

Mnogi grčki trgovci iz albanskih gradova imali su svoje brodove, sa kojima su izvozili albanske produkte preko mora.²⁴ Često su Grci trgovali i samim brodovima u Dubrovniku. Tako je na primer 1577 g. Apostol Kuzi iz Valone prodao svoju lađu u Dubrovniku za 3300 dukata.²⁵

Grčki trgovci u Albaniji su se bavili i otkupom roblja od turskih rajsova. Janji Todor, senzal u Dubrovniku, bio je veoma često u poslovnim vezama sa grčkim trgovcima. Uopšte, Grci iz albanskih gradova rado su se povezivali sa dubrovačkim Grcima. Grci su sačinjavali glavni deo trgovačkog staleža u Albaniji, i koji god je Dubrovčanin aktivnije trgoval sa Albanijom, morao je stupiti u poslovne veze sa njima. Ali Grci nisu mogli da albanski izvoz za Dubrovnik preuzmu u svoje ruke.

Kao i svuda u Turskom Carstvu, tako je i u Albaniji bilo dosta Jevreja trgovaca, osobito u Valoni i Lješ, gde su imali i svoje konzule. Jevrejin Jakov Koduto bio je niz godina dubrovački konzul u Valoni, ma da Dubrovčani nisu bili uvek njime zadovoljni.²⁶

Albanski Jevreji vodili su živu posredničku trgovinu između Albanije i Italije. Često su oni stupali u ortačke veze sa Grcima, pa i sa Turcima, i nastupali kao jemci i presuditelji u pojedinim parnicama albanskih trgovaca. U poslovima sa Dubrovnikom albanski Jevreji su se obično obraćali svojim saplemenicima, ali nisu uzimali neku važniju ulogu u dubrovačko-albanskim trgovačkim odnosima.²⁷

Preko Dubrovnika je krajem XVI veka izvestan broj turskih trgovaca izvezio svoju robu (kože, vosak, vunu itd.) većinom za Veneciju i Ankonu. Pojedini Turci iz Mostara, Foče, Sarajeva, Novog Pazara, Smedereva, Beograda, Budima, Jedrena i drugih gradova izvo-

²³ Tako je juna 1586 g. Antonije Jovanov iz Lepanta uzeo sto talira da ih u Valoni uloži u robu; Div. not. 123, 150. Decembra 1587 g. primili su Antonije Jovanov i Kristofor Manorin iz Valone šest komada sukna da ih prodaju u Valoni i novac ulože u robu; isto 124, 62'. Jula 1594 g. ugovorio je Dimo Piperi iz Valone da iz Risna doveze tovar sira na Mljet; isto 127, 165. Ovi su Grci ponekad sklapali ortakluke sa turskim trgovcima.

²⁴ Tako je krajem 1576 g. Vasilije Buskalo iz Valone prevezio tanin za Dubrovnik; Div. canc. 162, 178'. Maja 1568 g. nosio je Apostol Antonijev neku robu iz Dubrovnika za Lješ; Div. not. 118, 12. Februara 1592 g. naplatio je jedan kapetan sa Mitilene 10 talira nekom putniku za prevoz od Dubrovnika do Lješ; Div. canc. 182, 18.

²⁵ O Kuzi v. niže. Inače su Grci prodavali manje brodove, od 100—200 talira.

²⁶ Lettere e commissioni di Levante 33, 75'.

²⁷ Pojedini Jevreji su imali više posla sa Dubrovnikom, dovozili robu, prodavali lađe, otkupljivali robove, kao na primer neki Mojsije Aron iz Valone.

zili su preko Dubrovnika svoje proizvode, a bilo je takvih trgovaca i iz Carigrada, Anatolije, Jermenije, čak i iz Persije. Karavani sa istočnjačkom robom stizali su iz Trakije, Anatolije i Jermenije i u albanska pristaništa Sveti Srdj i Lješ, odakle su se kože, ćilimovi, vosak, vuna, začini, tkanine od kamilje dlake i drugo transportovali za Italiju. Često su ovi Turci i Jermeni raspolagali kapitalima od više hiljada dukata.

Međutim, u Albaniji turski elemenat među trgovcima nije imao većeg značaja, jer su tamo dominirali Grci i Jevreji. Preduzimpljiviji Turci bavili su se više gusarskim zanatom, a i inače su nemuslimani, koji nisu bili mnogo spremni na turčenje, imali boljih veza i nisu se morali bojati konkurencije Turaka. Ovi su često morali stupati u ortačke veze sa spretnijim »djaurima« ako su hteli trgovati. Tako su aprila 1585 g. u Dubrovnik dovezli valonskog žita 143 stara Saba-rajs i Grk Kristofor Manorin i prodali ga nekim Grcima po 11 dinara uborak.²⁸ Septembra 1582 g. dovezla je jedna tursko-jevrejska kompanija tovar asfalta u Dubrovnik, u vrednosti od skoro 8000 talira. Tu su učestvovali i neki turski zvaničnici iz Valone.²⁹ U leto 1583 g. izvezli su za Dubrovnik žita jedan Grk i neki Rizvan Turčin iz Lješa.³⁰ Turci su u Albaniji bili i presuditelji u trgovačkim sporovima.³¹ Uopšte uzevši, turski trgovci nisu u Albaniji igrali neku važniju ulogu. Ipak, Hadži-Husejin Skopljanac, koji je 1586 g. izvezao preko Lješa za Ankonu veću količinu koža, uspeo je da je ukrca na galion Turčina Mehmed-rajsa.³² Nešto su se trgovinom bavili turski zvaničnici u Albaniji, nazori, emini i age; sa žitom su radili posednici i spahije; a među trgovcima je bilo dosta poturčenjaka.

Neki su Turci iz Hercegnovog učestvovali kao posrednici u albansko-dubrovačkoj trgovini.³³ Muharem Čehaja Šabanović primio je februara 1590 g. u Dubrovniku 200 talira da iz Albanije doveze robe, proda je i dobit podeli sa vlasnikom kapitala. Avgusta 1591 g. uzeo je pod istom pogodbom 650 talira. Turčin je poveo i jednog čoveka

²⁸ Div. canc. 173, 2' a tergo. Turčinova je možda bila samo lađa, Decembra 1586 g. prodao je jednu lađu u Dubrovniku sa pola milijara smole; Div. not. 123, 184'.

²⁹ Div. not. 122, 114'. Jevreji su i na druge načine radili sa Turcima. Tako je januara 1592 g. neki Husejin iz Drača primio robu koju je za njega i druge dračke Turke dovezao Mojsije Aron, kapetan broda; Div. canc. 182, 3'.

³⁰ Div. canc. 170, 137.

³¹ Tako je Šaban-rajs iz Valone jula 1589 g. istupao kao presuditelj između Peraštanina Trifuna Petrovog Smeće, kapetana broda, i Grka Jovana Kanakija iz Patina, brodovlasnika. Sudije je bilo tri: jedan Peraštanin, Janji Todor i rajs, i oni su osudili Grka da isplati Smeći 230 talira; Div. canc. 178, 63'—65. Kanaki je bio dužan i nekom valonskom Grku 110 dukata, a jamac mu je bio Sulejman, Turčin iz Valone. U ovom slučaju je Šaban-rajs čak i svoju lađu polagao u korist Kanakija. Februara 1590 g. izjavio je u Dubrovniku neki Marko Tomazino Italijan da je dužan pomenutom trgovcu Sulejmanu 78 talira i položio svoj brod od 500 stara u zalog; Div. canc. 179, 78. Sutrđan je Sulejman uzeo Janji Todora za prokuratora da naplati ovaj novac; Procurae cancellariae 5, 50'.

³² Div. canc. 174, 38.

³³ Hercegnovi je po Marijanu Bolici u to doba bio »piazza debilissima«, nav. delo, 192.

sa Pelješca koji je ulagao još 100 talira. Šabanović se bavio i otkupom roblja: tako je 1592 g. otkupio nekog Paštrovića. Aprila 1600 g. hteo je Muharem da se nađe dubrovačkoj vladi, ponudivši joj svoje dozvole za izvoz žita iz Albanije za Hercegnovi.³⁴ Muharem se i u nizu drugih slučajeva bavio posredništvom u dubrovačko-albanskoj trgovini, kao i još neki Turci iz njegovog grada.³⁵ Jedan je 1587 g. prodao svoju lađu i dobio za nju tkanina, pa je odmah uzeo pod zakup istu lađu radi trgovačkog puta u Albaniju. I drugi su Hercegnovljani prodavali svoje lađe Dubrovčanima.³⁶

Malo su u dubrovačko-albanskim trgovačkim odnosima imali učešća sami Arbanasi. Dukađini su iz svojih gora terali katran za Lješ, ali su ga izvozili grčki i mletački trgovci. Iz Drimskog zaliva razvozili su Arbanasi žito na manjim lađama, većinom do Boke Kotorske, ali i za Dubrovnik i Dalmaciju. Arbanasi su u gradove liferovali dosta vune, koža i mrsa, a njihovi trgovci su tu robu nešto izvozili za Južnu Italiju. Ali glavni posrednici za izvoz većih količina albanskih produkata nisu bili Arbanasi.

Arbanasi su dovozili u Dubrovnik žito i manje količine drugih albanskih produkata; oni su u Albaniji prodavali Dubrovčanima svoju robu, dobijali u Dubrovniku kredite za trgovinu, bili mornari, a katkad i kapetani na lađama albanskih i dubrovačkih brodovlasnika. Ponekad su Arbanasi bili ortaci sa grčkim trgovcima. Arbanasa je bilo i u Dubrovniku i na otocima, ali oni nisu igrali nikakvu ulogu u odnosima sa Albanijom.

IV

Dubrovnik je odvajkada bio upućen na uvoz žita, jer njegova krševita teritorija nije mogla zadovoljiti potrebe stanovništva. Žito se dovozilo najviše morem, a u manjoj meri suvim, iz zaleđa. Žito su Dubrovčani dovozili ponajviše iz Napuljske Kraljevine, istočne Grčke i Trakije (luke Volos i Kavala) i iz Albanije, zatim iz Lepanta i Preveze, Marke ankonske, iz Senja i Hrvatske, a nešto malo i iz doline Neretve, iz zborničke oblasti, doline Save i Kosova polja. Glavnu ulogu pri dovozu žita imala je vlada Republike, koja je obezbeđivala dozvole za kupovinu, brodove, novac i agente nabavljače.

Albanija je još u srednjem veku bila poznata po bogastvu u žitu svojih rečnih dolina i primorskih ravnica. Dubrovčani su stalno išli u Albaniju po žito, većinom na reku Semeni i u Valonu, a manje u Drač, Lješ i druge luke severne Albanije. Ali zbog ratova i borbi, osobito u vezi sa prodiranjem južnoitalijanskih vladara u Albaniju, često je bilo veoma teško izvesti žito iz Albanije, pa su čak posade pojedinih albanskih gradova morale da se snabdevaju hlebom iz Ju-

³⁴ Div. not. 125, 58'; isto, 238; Div. canc. 181, 44'; Div. not. 126, 124'; Let. di Lev. 39, 187'.

³⁵ Na primer Div. not. 122, 105; isto 123, 207; Div. canc. 174, 13 a tergo itd.

³⁶ Na primer Div. not. 127, 63'; Div. canc. 166, 48, 63; isto 175, 60'.

žne Italije. Krajem XIV i početkom XV veka stvorili su Mlečani jaka uporišta na grčko-albanskoj obali i naveliko izvozili žito iz Epira i Albanije. Po Marinu Sanudu uzimala je Venecija samo iz lepantske oblasti 300.000 merica na godinu. I u XVI veku je Albanija bila važno tržište za nabavku žita, osobito za Dubrovnik, Dalmaciju i Veneciju. U jednom mletačkom izveštaju iz ovoga doba naziva se Albanija »copioso granaro«.³⁷ Na reci Semeni bili su čitluci sultanovi, koji su mogli da liferuju velike količine žitarica. Iz bogatih rečnih dolina snabdevali su se žitom i gorštaci iz planina.³⁸ Ponekad se i turska flota pri boravku u albanskim vodama tu snabdevala hranom. Po jednom mletačkom izveštaju iz 1553 g. izvozilo se iz Albanije na godinu oko 150.000 stara žita.³⁹ Po drugom izveštaju o Albaniji iz 1570 g. sama Venecija je godišnje iz Drimskog zaliva dobijala 50.000 stara žita.⁴⁰ Albansko žito vozili su Dubrovčani i za Ankonu i druge italijanske gradove, pa čak i za Španiju i Majorku; ovo, razume se, bez znanja turskih vlasti.

Glavne oblasti iz kojih su Dubrovčani uvozili žito, bile su Drimski zaliv i Valona. U Drimskom zalivu su bile bogate rečne doline i primorske ravnice, gde se žito dobijalo u velikim količinama. Tu su bila glavna tržišta Medova, Lješ, Išmi i Rodon. Valona je predstavljala veoma važan izvozni centar za žito, i tu su obično dolazili veći dubrovački brodovi da ga krcaju. Nešto se žita izvozilo i iz unutrašnjosti, osobito iz oblasti Elbasana i Ohridskog Jezera. Još u XIV i XV veku dolazili su karavani iz unutrašnjosti u Skadar, Drač i Lješ sa žitom i drugom robom koju su vlasnici davali za so.⁴¹ 1591 g. sreo je mletački poslanik Bernardo u Albaniji karavan od 500 konja, na kojima su neki trgovci terali u Lješ žito iz Struge. Ovi su trgovci kupili u Strugi hiljadu mletačkih stara žita po talir i četvrt, a u Lješ u star stajao dva talira.⁴²

U Albaniji se žito nije moglo nabaviti tek prostom kupovinom: bile su potrebne dozvole od Porte, pristanak lokalnih turskih vlasti, često i saglasnost kakvog gradskog veća, osobito ako se radilo o većim količinama. Stalno je bilo gusara i razbojnika koji su otimali tovaru žita, a često su i lađe sa ukranim žitom na putu za Dubrovnik hvatane od Mlečana i odvođene u njihove posede. U upustvima dubrovačkim poslanicima koji su išli na Portu obično su bila naređenja da treba da traže dozvole za izvoz žita iz Turske u gladni Dubrovnik.⁴³ I kada je vlada imala dozvolu za izvoz, bilo je često dugih pre-

³⁷ Com. et rel. Venetae III, Zagreb 1880, 4.

³⁸ J. Radonić, Rimska kurija i Južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka, Beograd 1950, 286.

³⁹ Com. et rel. Venetae II, 231; isto III, 5.

⁴⁰ Izdao ga je Ljubić u Starinama XII, 200.

⁴¹ Š. Ljubić, Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike IV, Zagreb 1874, 417; isto X, 1891, 51.

⁴² P. Matković, nav. delo, Rad 136, 21.

⁴³ Tako je aprila 1600 g. vlada poručila poslanicima koji su se nalazili u Beogradu neka ubede velikog vezira Ibrahim-pašu da je grad u oskudici i da ga zamole neka bi dao »kokjumu« da Dubrovčani u Valoni i Elbasanu nabave 14.000 mletačkih stara žita, boba, pasulja i dvopeka. Let. di Lev. 39, 185 i dalje.

piski između vlade i agenta, odgovornog za isporuku, usled raznih nezgoda. Tako je prilikom jedne kupovine od 10.000 stara prosa iz Lješa naloženo agentu prvo da pita da li bi se mogla dati dubrovačka so za proso (11 decembra 1592 g.), a kada se vlada saglasila sa cenom od 100 aspri za svaki mletački star, ukrčan na brod, poslana je lađa u Lješ, ali ni u aprilu 1593 g. posao još nije bio završen.⁴⁴

Samim agentima činjene su ponekad velike smetnje pri krčanju žita. Zato su poslanici na Porti 1571 g. (u doba Kiparskog rata) imali da traže da se donese odredba da sandžak-beg, kadija, emin ili kapetani ratnih lađa ne smiju da gone agenta da plaća veće dažbine nego što su redovne carine, niti da ga ometaju u radu zbog drugih stvari, već da zbog njih idu poslanicima na Porti. To je vlada tražila da bi se sprečili »garbugli che continuamente si sono mosso in Valona«.⁴⁵

Velika je opasnost bila za manje brodove da dovoze žito iz Albanije zbog napada gusara. Po izveštaju Mlečanina Đustinijana iz 1553 g. lađe su iz Jadranskog Mora obično dolazile do Ulcinja, koji je do 1571 g. bio mletački, i tu se raspitivale ima li gusarskih fusta u albanskim vodama. Rodonezi su o tome tačno obavještavali brodove, i ako bi more bilo slobodno, lađe su polazile za Albaniju po žito.⁴⁶ Ali posle pada Ulcinja pod Turke i ovaj grad je postao sklonište turskih gusara, te je plovidba za manje brodove bila još opasnija. Ulcinjani su napadali lađe koje su išle po žito ili su ih plenili pri povratku. Gusari su manje lađe napadali uopšte od Ulcinja do Preveze.

Ponekad su i mletački podanici pljačkali dubrovačke lađe. Na početku 1591 g. poslala je vlada Stijepana Nikolinog u Lješ da ispita teren za nabavku 2.000 stara prosa, a potkraj januara upućen je jedan galion da ukrca ovaj teret. Međutim je u Lješ u dubrovačku barku, koja je imala da prevozi robu na brod, napala naoružana fregata Budljana. Mornari su poranjavani od bandita, dvojica su teško povređena, a barku su razbojnici odveli. Na čelu napadača bio je mletački najamnik Pavle Dukadin.⁴⁷ Između Dubrovčana i Budljana dolazilo je više puta do krajnje zaoštrenosti zbog ovakvih događaja. Često su i mletačke vlasti, kada bi njihovim posedima ponestalo hrane, plenile dubrovačke lađe sa žitom.⁴⁸

Cene žita u Dubrovniku zavisile su od prilika na tržištima Albanije, Grčke i Južne Italije. U gladnim godinama mogao je uborak žita stajati 20, pa i 30 dinara. Inače je osamdesetih godina XVI veka uborak stajao 10—13 dinara.⁴⁹ 1591 g. stajao je uborak u Strugi nešto manje od 9 dinara; u Lješ u se prodavao po 14 dinara, a u Dubrovni-

⁴⁴ Isto 38, 14. Cena prosa je, dakle, iznosila 10 dinara po uborku.

⁴⁵ J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje II—2, Beograd 1938, 226—7, 267.

⁴⁶ Com. et rel. Ven. II, 226; isto III, 4.

⁴⁷ Makušev-Šufflay, Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji, Starine XXXI, 129; Let. di Lev. 37, 154.

⁴⁸ Makušev-Šufflay, nav. delo, 73, 86, 115, 119, 123, 124, 125.

⁴⁹ Div. canc. 167, 40 a tergo; isto 173, 2' a tergo; isto 174, 13 a tergo. Cena je žita veoma visoka, naročito kada se uporedi sa cenom drugih namirnica. Meso i žito imali su približnu cenu za jednaku težinu.

ku za celih 26 dinara.⁵⁰ Cena prevoza iz Albanije do Dubrovnika iznosila je obično 1 dinar po uborku. Cene žita potkraj XVI veka bile su znatno više nego u ranijim vremenima.⁵¹

Dosta žita dovozilo se u Dubrovnik i na manjim lađama privatnih trgovaca. Osobito su Kotorani, Peraštani, Budljani, Barani i Paštrovići učestvovali u ovoj trgovini. Stanovnici gradova iz Zetskog primorja bili su od prirode upućeni na more, pomorsku trgovinu (izvoz produkata iz unutrašnjosti za Italiju) i dovoz žita iz Albanije. Već zbog sebe samih oni su poslovali sa albanskim žitom, toliko potrebnim i Dubrovniku, a uspeali su da igraju i važnu ulogu kao posrednici u dovozu žita iz Albanije, na šta ih je upućivao i njihov geografski položaj. Peraštani su imali oko 30 lađa i stalno su trgovali albanskim žitom. Barski nadbiskup Marin Bici video je 1610 g. u Medovi samo budljanske i peraštanske lađe koje su krcale žito. Kotoranin Marijan Bolica piše 1614 g. kako ulcinjski gusari otimaju lađe sa žitom Kotorana i Peraštana i onda na njima plove po Skadarskom jezeru.⁵² U trgovini žitom učestvovali su i Rišnjani, poznati sa svoga katrana.⁵³ Veoma mnogi od ovih stanovnika Zetskog primorja učestvovali su u zajednici sa dubrovačkim trgovcima u dovozu žita iz Albanije u Dubrovnik ili su i sami za svoj račun to radili.

Postojao je i niz Dubrovčana koji su dovozili žito ili su sklapali ugovore da ga dobave. U ovom poslu učestvovali su i stranci koji su trgovali sa Dubrovnikom. Često je i posada neke lađe, koja je polazila za Albaniju, primala novac da bi donela žita. I albanski trgovci su dovozili žito: bili su to Arbanasi, Grci i ponekad kakav turski rajs, a dovozili su ga i trgovci iz Hercegovog.⁵⁴

Ipak, udeo privatnika — Dubrovčana i drugih primoraca — u dovozu albanskog žita bio je mali u poređenju sa državnim udelom i nikadā nije premašivao petinu celokupnog uvoza žitarica iz Albanije.

V

Albanija je još u srednjem veku izvozila drvenu građu. Mlečani, Puljizi i Dubrovčani krcali su od XIII—XV veka na ušćima

⁵⁰ Za Strugu i Lješ: Matković, nav. delo, Rad 136, 21. Cena žita u Valoni bila je 1589 g. 17 dinara za uborak; Cons. Rog. 70, 97. 1591—2 g. stajao je uborak u Dubrovniku 26 dinara; Cons. Rog. 71, 21, 186, 188.

⁵¹ O cenama opširno u J. Tadića, Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI veku, Istor. časopis god. I, sv. 1—2, Beograd 1948, pos. otisak, tabele na kraju.

⁵² Bolica u Starinama XII, 176. U proleće 1607 g. bilo je kod Lješa »molti vasselli da Perasto et da Budua«, pa su gusari između Rodona i Medove oteli sedam lađa natovarenih žitom i odveli ih u Drač; J. Tomić, Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka, Beograd 1933, 427, 437 (Izveštaj duždu od kapetana Pavla Dukadina).

⁵³ Div. Not. 120, 210; Div. canc. 178, 31; isto 179, 96; Com. et rel. Ven. II, 48, 243.

⁵⁴ Tako je aprila 1586 g. Balija Vrskaljić primio u Dubrovniku 300 talira da donese žita i da se posle dobit podeli »po običaju Hercegovoga«; Div. canc. 174, 13 a tergo. Više je Hercegovljana učestvovalo u poslovanju žitom.

albanskih reka drvo za svoje potrebe. Iz oblasti Drača uzimali su Puljizi u doba svoje vlade nad albanskim gradovima i građu za galije. Dubrovčani su isto tako deo svojih potreba zadovoljavali albanskim drvetom.⁵⁵ I u XVI veku je Albanija bila poznata kao bogato područje dobre građe. Jedan mletački izveštaj iz 1570 g. govori da je Albanija »richissima pertutto di legni d' ogni sorte, massima alle marine e circa li fiumi, piena di boschi et arbori da far ogn' opera per qualsivoglia sorte di navigli grandi e piccoli e d' armate grosse«.⁵⁶ Kada je Toma Peleš, rodom iz Lješa, radnik na dizanju ustanka protiv Turaka u Albaniji 1593—6, pisao kralju Filipu II o mogućem osvajanju Albanije od Turaka, iznosio je i njeno bogastvo drvetom za brodove.⁵⁷ I drugi su agenti pisali o tome. 1643 g. obratio se apostolski prefekt misije u Albaniji dužim venecijanskom moleći pomoć za oslobođenje Albanije, iznoseći pritom i veliko bogastvo albanskih šuma drvom za gradnju brodova.⁵⁸

Potkraj XVI veka uvozili su Dubrovčani iz Albanije dosta drvene građe za svoje brodove, zgrade, za pravljenje buradi itd., ma da albansko drvo nije sačinjavalo glavni deo uvezene građe u Dubrovnik. Drvo se dovozilo uglavnom iz oblasti Skadra i Bojane i sa ušća Drima, a manje sa ušća ostalih reka. Obično su u Dubrovniku zaključivani ugovori za nabavku građe »de Albania«, i jedna stranka je određivala dimenzije i kvalitet pojedinih komada, pa bi se posle sporazuma o ceni druga stranka uputila u Albaniju da nabavi ugovorenu robu. Kao posrednici za dovoz građe iz Albanije služili su najčešće Budljani i Peraštani koji su na svojim lađama, finansirani dubrovačkim novcem, dovozili građu za Dubrovnik.⁵⁹

Ponekad su drvo dovozili Peraštani u Dubrovnik da bi tamo sagradili sebi brod. Tako je neki Marin iz Perasta bio doveo 1590 g. građu za brod od 600 kola. Ali je on poslom otišao za Španiju, pa je nekoliko ljudi raznelo i »pozajmilo«, uz blagonaklonost čuvara Puljiza, skoro sve drvo, nekih 1300 greda u vrednosti od 3900 dukata. Zbog ovoga je došlo do spora i suđenja.⁶⁰

⁵⁵ Na primer: Thalloczy-Jireček-Šufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* II, Beč 1918, 50, 81, 85, 100, 229.

⁵⁶ Izveštaj je izdao Ljubić u *Starinama* XII, 198.

⁵⁷ K. Horvat, *Monumenta historica nova historiam Bosnae et provinciarum vicinarum illustrantia*, Glasnik Zem. Muzeja u Sarajevu, 1909, 29. Pošto su Mlečani ubili Peleša, njegov rad nastavio je njegov sinovac.

⁵⁸ J. Radonić, *Rimska kurija i Južnoslovenske zemlje*, 150.

⁵⁹ Tako je avgusta 1588 g. Budljanin Stjepan Djordjev Levarda ugovorio da na Mljet doveze 60 greda; *Div. canc.* 177, 9, 62. Levarda je 1607 g. sa drugim Budljanima učestvovao u španskoj akciji za ustanak protiv Turaka i zbog toga uhapšen od mletačkih vlasti; J. Tomić, *nav. delo*, 397. Oktobra 1589 g. ugovorio je Nikola Bacić iz Budve da donese iz Bojane građu za jednu lađu u Cavtat; *Div. not.* 125, 30. Novembra iste godine poručio je Miho Pracatović 20 greda iz Bojane; isto, 31. Dobre grede su stajale nešto više od četvrt dukata po metru; razume se da je cena zavisila od kvaliteta, širine grede, a sa dužinom su rasle i cene.

⁶⁰ *Div. canc.* 180, 98' a tergo; Isto 181, 25 a tergo. Jedan kompletan brod od 600 kola nosivosti stajao je od 12.000—18.000 dukata; J. Tadić, *nav. delo*, 49.

Građu su u Dubrovnik dovozili i trgovci iz Albanije. Tako je Stefan Jorga iz Skadra uproleće 1576 g. na brigantinu jednog Peraštanina dovezao građu iz Bojane za Dubrovnik. Emin lješki, venecijanac Nadalin Testa, prebacio je 1585 g. svojom barkom, kojom je upravljao Franko Ilijin »de Ghegha« (Arbanas), tovar drveta u Dubrovnik.⁶¹

Iz Albanije su se izvozile i duge za burad.⁶²

VI

U Albaniji su Dubrovčani nabavljali i razne namirnice i specijalne albanske produkte. Oni su kupovali osobito ribe iz Skadarskog jezera, pasulja, boba, povrća, soli, tanina i asfalta.

Skadarsko jezero i Bojana bili su poznati po svome bogastvu u ribi. Još u srednjem veku dovozila se usoljena i suva riba iz Albanije u Dubrovnik. U XVI veku izvozilo se mnogo skadarske ribe iz Albanije i u zaleđe i preko mora, osobito za Južnu Italiju.⁶³ Poznate jegulje i ukljeve često su dovožene i u Dubrovnik, ma da grad nije baš naročito bio upućen na dovoz ribe preko mora. Pri pojedinim ortočkim poslovanjima sa Albanijom nabavljala se i riba, svakako delikatesna roba. Izvozom ribe bavili su se i albanski trgovci. Tako je u decembru 1582 g. Skadranin Marin Jorga ugovorio da doveze u Dubrovnik razne vrste suvih riba. Tovar je stigao u Dubrovnik Jorginom ladom, kojom je upravljao neki Budljanin, ali se kupci nisu žurili da prime robu i lađa je čitav mesec dana stajala u luci. Slično se desilo na početku 1587 g. valonskom trgovcu Mihailu. Na njegovu barku utovario je neki Grk iz Dubrovnika usoljenu ribu i dovezao je u Dubrovnik, ali je tri nedelje nije istovarivao niti je plaćao vozarinu.⁶⁴

Češće je vlada nabavljala u Albaniji boba i pasulja u većim količinama za snabdevanje grada, a ponekad i povrća. Povrće su više dovozili manji trgovci.

Meso i sir nisu Dubrovčani uvozili iz Albanije već iz svođa zaleđa, ali su ponekad mrša i sira nabavljali i u Albaniji.

Mada je Dubrovnik imao sopstvenu solanu, ipak je uvezio so i iz Albanije. Drač, Valona i Lješ bili su još iz srednjeg veka poznati proizvođači soli i često su je davali stanovništvu zaleđa i unutrašnjosti u zamenu za njegove proizvode. So se uveliko izvozila i preko mora, naročito za Italiju. I potkraj XVI veka nabavljali su Dubrovčani nešto soli u Albaniji, ali u manjoj meri.⁶⁵

⁶¹ Div. canc. 162, 102; isto 173, 66 a tergo.

⁶² Cena im je bila oko 30—35 talira za milijar.

⁶³ Com. et rel. Ven. II, 229; isto i u putopisu Bicijevu, kod Račkog, nav. delo, 74.

⁶⁴ Div. canc. 170, 47' 56; isto 175, 5'.

⁶⁵ Tako je Andrija Djordjević, kapetan sa Lopuda, 1589 g. kupio u Valoni 3000 spuda soli od Skender-bega, nazora valonskog; Div. not. 129, 97'.

Iz Albanije se u Dubrovnik dovozilo i dosta rudne smole (asfalta) i tanina, poznatih albanskih produkata. Valonska smola je bila cenjena pri gradnji brodova, pa se mnogo izvozila za Mletke, Dubrovnik, Apuliju i Carigrad. Cena je zavisila od kvaliteta robe, od toga da li je asfalt u komadima ili u prahu itd. 1581 g. stajao je milijar smole u komadima u Dubrovniku preko 23 talira, dok se inače cena kretala od 10-14 talira.⁶⁶ Skoro svake godine su Dubrovčani vozili asfalt za carigradski arsenal. Tako je 11 marta 1577 g. rešeno da u Valonu pođe jedna lađa da ukrca teret asfalta za Carigrad, a u Valoni ju je trebalo platiti po 10 talira.⁶⁷ Iz Albanije se dovezio i katran, kao i iz Risna, a po ceni od 10-24 talira milijar.⁶⁸

Tanin (valonea) nabavljali su Dubrovčani u Albaniji još u srednjem veku; u XVI veku mu je cena bila nešto niža od cene smole.

VII

U Albaniji se potkraj XVI veka vodila živa trgovina kožama, koje su se dobijale iz unutrašnjosti zemlje, a dovezile su se karavanima i iz Makedonije. Još u XIV i XV veku su u albanske primorske gradove iz unutrašnjosti stizali karavani sa kožama, koje su davane u zamenu za so.⁶⁹ Kože su iz pristaništa transportovane obično za Veneciju i Ankonu. U XVI veku su Dubrovčani iz Turskog Carstva izvozili veoma velike količine životinjskih koža. Stanovnici gradova Zetskog primorja takođe su izvozili kože iz unutrašnjosti za Italiju. U albanske luke stizali su tada karavani natovareni kožama iz Skoplja, Bitolja i drugih mesta Makedonije, gde su trgovina i prerada kože bile veoma važna privredna grana;⁷⁰ ova je roba stizala i iz udaljenijih krajeva Turske.

U početku 1586 g. izvezao je jedan Turčin Skopljak preko Lješa nekoliko hiljada raznih koža za Ankonu. U Lješu je dobio potvrde o obavljenom poslu od biskupa i od »staraca« gradskih, a svedočili su mu konzul jevrejski iz Lješa i više trgovaca. Iduće godine izvezla je jedna kompanija, u kojoj je bilo više Turaka, veliku količinu koža i vune preko Lješa za istog ankonskog trgovca.⁷¹ Ova dva primera, uzeta od ugovora slučajno zavedenih u Dubrovniku, pokazuju koliko je velik mogao biti ovaj izvoz, što se vidi i na osnovu drugih izvora. Veliki deo ove robe koja se izvozila preko mora poticao je iz same Albanije. Tamo su stada ovaca i koza sa planina liferovala velike količine kože i vune; Elbasan je tada bio poznat po svome bogastvu i poslovanoj kožom i vunom.⁷²

⁶⁶ Div. not. 122, 20.

⁶⁷ Let. di Lev. 33, 75'.

⁶⁸ Div. not. 120, 210; Div. canc. 175, 92; isto 178, 31; isto 179, 96.

⁶⁹ Ljubić, Listine, IV, 417; X, 51.

⁷⁰ Matković, nav. delo, Rad 84, 63; Rad 136, 31.

⁷¹ Div. canc. 174, 38; isto 177, 11 a tergo.

⁷² Matković, nav. delo, Rad 136, 22; Starine XII, 198. 1931 g. izvezla je Albanija 4000 kvintala vune; A. Baldacci: Studi speciali Albanesi II, Roma 1933, 594.

Isto tako se iz albanskih luka izvozila i vuna, osobito preko Lješ, a često su Turci nastupali kao liferanti. Tako su, na primer, krajem 1580 g. u Lješ u ukrcana za Dubrovnik 332 džaka skopske vune u vrednosti od nekoliko hiljada dukata.⁷³ Vuna se iz Albanije osobito transportovala za Italiju. Tako je 1587 g. Dubrovčanin Marin Cvjetković od skopskog Turčina Gindi-bega primio vune u vrednosti oko 300.000 aspri (oko 3750 dukata) i, ukrcavši je na brod, otpremio u Mletke. Tada je u Veneciji milijar albanske vune stajao 79-85 dukata.⁷⁴ Manje količine, za nekoliko stotina dukata, kupovali su Dubrovčani češće u Albaniji, obično od Arbanasa.

Ponekad su se dešavali sporovi i nezgode pri poslovima sa vustom. Matija Dragičević, Dubrovčanin nastanjen u Novom Pazaru, dugovao je eminu lješkom Nadalinu Testi veću sumu novca, a poverilac je uspeo da ga zatvori u Skoplju. Matiju su Turci sproveli u učitnisku tamnicu, i tu je od kadije nateran da mora isplatiti dug. Tada je Matija ugovorio sa Marinom Cvjetkovićem da će mu iz Peći poslati fine vune, koju tamo ima, da bi se prodala u Lješ i Testa bio isplaćen. Marin je onda Testi dao novac i čekao u Lješ decembra 1588 g. da njegova vuna prispe u grad. Ali je Matija pokušao da robu proda drugima i već je bio uzeo 50.000 aspri. Ipak je vuna pripala Marinu i on je rešio da je pošalje u Lješ, zajedno sa još 300 kantara vune, pa da je eventualno proda u Mletke.⁷⁵ Aprila 1592 g. rešavali su »vecchi deputati della comunità de Alesso« stvar oko sukoba između Evandeliste Lilijata i Stjepana Đorđića-Radovana oko velike količine vune iz Lješa, prilikom koга je došlo do tuče i otimačine robe sa lađe.⁷⁶

Preko Albanije uvozilo se u Dubrovnik i nešto olovne rude, verovatno iz oblasti Kosova, gde su potkraj XVI veka još radili rudnici Trepča i Janjevo. Olovo se i u srednjem veku dovozilo karavanima iz unutrašnjosti za Drač i Lješ, ali potkraj XVI veka je ova trgovina skoro prestala. Većinom se ruda tada izvozila preko Lješa. Tako je pomenuti Nadalin Testa 20 juna 1587 g. ugovorio sa Stijepom Fr. Gradicem da iz Lješa doveze 40 milijara rude, a po 16 talira. Testa je radio i sa čistim olovom, ali mu je oktobra 1579 g. propao tovar, doduše osiguran, prilikom jednog brodoloma.⁷⁷

Pojedini Dubrovčani, vlasnici kapitala, više puta su slali svoje ortake da im u Lješ nabave rudače. Tako je decembra 1590 g. Jakov Martolosi dao 200 talira Budljaninu Radeliću, kapetanu broda, da mu u Lješ nabavi rude i doveze je u Dubrovnik.⁷⁸

⁷³ Div. canc. 167, 90'. Dubrovački trgovci, nastanjeni u Skoplju, obično su ta-mošnje produkte slali u svoj grad preko Raške i Hercegovine. 1559 g. bilo je u Skoplju 13 dubrovačkih trgovaca; J. Tadić, Dubrovčani po Južnoj Srbiji u XVI stoleću, Glasnik skop. nauč. društva, knj. VII—VIII, Skoplje 1929—30, 200.

⁷⁴ Div. canc. 178, 5' a tergo; isto 168, 15 a tergo.

⁷⁵ Isto 178, 125 a tergo. Testa se dosta bavio prekupom vune iz unutrašnjosti.

⁷⁶ Div. canc. 182, 45, 102.

⁷⁷ Div. not. 124, 10'; Div. canc. 168, 15.

⁷⁸ Isto 180, 33'. Tom prilikom je Radelić pozajmio novca eminu lješkomu, ali je ovaj uskoro umro; Div. canc. 182, 42.

VIII

Dubrovački izvoz u Albaniju bio je srazmerno mali, upravo neznatan prema veličini uvoza iz Albanije. Proizvode koji su bili potrebni balkanskim tržištima nosili su Dubrovčani više u unutrašnjost Balkana, gde su imali mnogobrojne trgovačke kolonije, a malo u Albaniju, gde su grčki i jevrejski trgovci istupali kao konkurenti stranim trgovcima. Ponajviše su Dubrovčani u Albaniju izvozili razne tekstilne proizvode, sukna, šajka, platna itd. Tkanine su Dubrovčani izvozili u Albaniju mnogo već od XIII-XV veka, osobito u Drač i Valonu; ali potkraj XVI veka izgleda da su retko kad u Dubrovniku krcali veće količine tkanina za Albaniju. Dosta su tekstilnih produkata u Albaniju uvozili mletački, grčki i jevrejski trgovci, koji su iz Italije uvozili mnogo ove robe. Ponekad su tkanine sa zapada, namenjene Albaniji, prolazile još kroz dubrovačke ruke, ali retko.

Često su dubrovački trgovci slali i trube sukna i platna u Albaniju da bi se tamo prodale ili zamenile za albansku robu. Time su trgovci dvostruko zarađivali, dobijajući na tkaninama u Albaniji i na albanskoj robi u Dubrovniku. Tako je decembra 1587 g. neki Vice Petrović dao u Dubrovniku dvojici Grka šest komada nizozemskog sukna u vrednosti od 146 dukata da ih prodaju u Valoni, ulože dobijeni novac u robu, dovezu je u Dubrovnik, pa da se prihod podeli.⁷⁹

Ponekad su se albanski proizvodi plaćali u tkaninama u Dubrovniku, kada bi ih dovezli albanski trgovci. Tako je septembra 1582 g. u Dubrovnik dovezao veću količinu asfalta Rizvan Turčin iz Valone, predstavnik jedne tursko-jevrejske kompanije, i prodao je za gotovo 8000 talira, zatraživši da mu se 2/3 cene isplati u tkaninama. Decembra 1586 g. kupio je Fran Brnjica jednu lađu od 70 kola, u vrednosti od 500 dukata, a dao je za nju 12 komada sukna.⁸⁰

U Albaniju je dolazilo iz Dubrovnika i nešto sapuna. Ovaj je artikal od XV veka dobio veliku važnost u trgovini, kada ga je sama Venecija izvozila u svet za 250.000 dukata godišnje.⁸¹ Potkraj XVI veka sapun su u Albaniju uvozili najviše Mlečani, Grci i Jevreji, a Dubrovčani malo. Septembra 1577 g. dao je Benko Gundulić dvojici posrednika sapuna i novca radi ortačke trgovine u Albaniji.⁸² Sapun se katkad davao i rajsovima za otkup roblja.⁸³ U Albaniju su Dubrovčani izvozili i nešto zanatskih prerađevina i sitne robe.

Ponekad je dolazilo do većih sporova oko dubrovačke trgovine i tada je vlada naređivala da se obustavi prodaja robe u Albaniji, kao na primer 1579 g. za tkanine u Valoni.⁸⁴

⁷⁹ Div. not. 124, 62'. Slično i Div. not. 122, 85'. Ovakvih slučajeva bilo je dosta. Ponekad se roba nije mogla prodati, pa se nosila u unutrašnjost, čak i za Skoplje.

⁸⁰ Div. not. 122, 114'; Div. canc. 174, 126 a tergo.

⁸¹ H. Kretschmayr, Geschichte von Venedig II, Gotha 1920, 289.

⁸² Div. not. 121, 10'.

⁸³ Na primer Div. canc. 162, 54. Ovaj rajs je bio Italijan poreklom.

⁸⁴ Let. di Lev. 33, 224.

IX

U poslovanju između dubrovačkih i albanskih trgovaca dolazilo je često i do prodaje brodova, osobito od strane albanskih trgovaca. Trgovci iz Valone, Lješa i Skadra prodavali su često u Dubrovniku udele na svojim brodovima (karate) ili cele brodove. Tako je februara 1577 g. brodovlasnik Kuzi iz Valone prodao svoju lađu od 300 kola nosivosti za 3300 škuda.⁸⁵ I mnogi drugi albanski trgovci su prodavali svoje brodove, ponekad i strancima u Dubrovniku.⁸⁶ Lađe su prodavali i turski rajsovi i zvaničnici iz Albanije. Tako je decembra 1586 g. Baba-rajs iz Valone prodao u Dubrovniku svoju lađu sa pola milijara smole za 220 talira.⁸⁷

U posed brodova i udela na njima nisu dolazili samo trgovci u Dubrovniku već ponekad i seljaci. Tako je aprila 1576 g. Radovan Petrović iz Trstenice (Orebići), kmet Martola Bunića, bio vlasnik šestine lađe od 20 kola Vasilija Buskala iz Valone i sekvestrirao Grkovu lađu zbog nekog spora.⁸⁸

X

U albanskim vodama oduvek je postojala velika nesigurnost za brodove usled napada gusara. U srednjem veku su tu »poslovali«
Sicilijanci, Katalonci, Dračani i drugi stanovnici albanskih gradova. Kada su Turci 1417 g. izbili na Jadransko more osvajanjem Valone, gusarenje je dobilo još većeg maha. Kao i na kopnu upadima i provalama svojih pljačkaških četa, tako su i na moru Turci neprestano vodili rat u malome protiv evropskih sila. Gusarske fuste valonskih »rajsova«
stalno su kraj svojih obala presretale trgovačke brodove, pljačkale robu, zarobljavale trgovce i mornare. 14 avgusta 1480 g. pojavila se turska flota pred Otrantom i otada su albanska gusarska gnezda igrala ulogu istaknute pomorske pretstraže protiv Italije. Sa padom Hercegnovoga, Drača i ostalih gradova na primorju, gusarenje se još više pojačalo. Ako i nisu mogli Turci iz Albanije da izvrše invaziju Italije, ipak su njihovi gusari vodili na moru stalni rat protiv španske Južne Italije. Turske vlasti, i najviše i lokalne, isprva su u Albaniji išle na ruku formiranju gusarskih gnezda, čije je poslovanje toliko odgovaralo turskom načinu ratovanja. Gusarenje se u Albaniji razvilo na bazi piratskih tradicija albanskih mornara, borbe Turske protiv Evrope, načina turskog ratovanja i prirode muslimanskog elementa u Albaniji. Ali pri kraju XVI veka Albanija ipak nije bila gusarska

⁸⁵ O tome u Div. canc. 163, 36; isto, 118; Div. not. 121, 16; Procure di notaria 26, 2'.

⁸⁶ Div. not. 119, 55, 75; isto 126, 52; Div. canc. 159, 48, 137; isto 170, 95; isto 168, 42; isto 174, 126 a tergo itd.

⁸⁷ Div. not. 123, 184'. I drugi su Turci prodavali svoje lađe, među njima i neki Hercegnovljani. U samoj Valoni su Turci odmah posle osvajanja počeli da grade lađe; Jireček, Albanien in der Vergangenheit, u Thalloczyjevim Illyrisch-albanische Forschungen I, München u. Leipzig 1916, 79.

⁸⁸ Div. canc. 162, 95.

država. Ona je vodila živu trgovinu, u kojoj su bile zainteresovane turske vlasti, te nisu mogle dopustiti da gusari odbiju trgovce od albanskih obala. Venecija ne bi nikad dopustila stvaranje jedne ovakve gusarske države; ni Porta je ne bi mogla kontrolisati, a zbog sastava svoga stanovništva Albanija je po sebi bila nesposobna za to. Piraterija se bila izvrgla u favorizirano ali nekontrolisano gusarenje ljudi koji su od pljačke i otmice načinili sebi zanat. Lep je primer za to jedan podatak iz putopisa barskog nadbiskupa Bicija iz 1610 g. On opisuje tri ulcinjska rajsa, kojima su Budljani spalili jedinu fustu, pa su rajsovi morali preći na razbojništvo na suvom, u sultanovoj provinciji Albaniji.⁸⁹

Turski pomorci-rajsovi bili su ponajviše iz Valone, ali i iz Skadra, Drača, Bastova, Ulcinja i Hercegnovoga. Imena su im turska (Mehmed-rajs, Mustafa-Hodža, Hasan-Bali, Ramadan-rajs, Ali-rajs itd.). Među njima je bilo dosta poturčenjaka, osobito iz Albanije, ali i iz Grčke, Južne Italije i Dalmacije.⁹⁰

Rajsovi su ponajviše pljačkali lađe južnoitalijanskih pomoraca, a roblje koje su dovodili u Albaniju bilo je za oko 3/4 iz Napuljske Kraljevine; ali je robova bilo i iz Ankone, Ravene, Bergama itd. Mnogo je ljudi i iz Dalmacije i Dubrovačke Republike stizalo u Albaniju kao roblje.

Ovo gusarenje u albanskim vodama bilo je od velike važnosti za Dubrovnik kao državu sa jakom pomorskom trgovinom. Pri kraju XVI veka pljačkali su po Jadranskom i Jonskom moru albanske fuste, uskočke barke, tuniski brodovi, malteški vitezovi, sicilijanske lađe, pa i engleski gusari.⁹¹ Dubrovački brodovi su zato bili dobro naoružani, kapetani i roba su osiguravani. A kao haračari sultanovi imali su Dubrovčani puno pravo da zahtevaju od turskih vlasti da albanski gusari ne pljačkaju dubrovačke lađe.⁹²

Dubrovčani nikad nisu od albanskih rajsova bili toliko ugroženi kao drugi trgovci, mornari i ribari, jer su svojim vezama na Porti i kod lokalnih turskih vlasti mogli uvek da intervenišu ako bi ih neko

⁸⁹ Rački, nav. delo, 75.

⁹⁰ Na primer Memi-rajs iz Južne Italije; Div. canc. 162, 154. Murat-rajs Grk; Let. di Lev. 33, 43. Šibenčanin Fran Moska 1592 g.; isto 38, 227.

⁹¹ Na primer Div. canc. 168, 39' a tergo; Div. not. 128, 94; isto 129, 109'.

⁹² 1513 g. sultan je na dubrovačku žalbu zabranio svaku plovidbu dračkim lađama koje su bile opljačkale jedan dubrovački brod; Č. Truhelka, Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive, Glasnik Zem. muzeja 1911, 126. Zanimljiv je slučaj gonjenja pomoću turskih vlasti jednog valonskog rajsa. 29 juna 1576 g. valonski gusar Grk Janji, poturčenjak pod imenom Murat-rajs, oteo je kod Slanoga dve barke sa dubrovačkim građanima, a onda još jednu lađu i odveo ljude u ropstvo u Valonu. Dubrovačka vlada je pokrenula sve da se jednom zauvek spreče ovakva nasilja. U akciju su stupili dubrovački konzul u Valoni, specijalan poslanik upućen u Albaniju, poslanici na Porti, kadije i bežovi, svi obilno snabdeveni talirima i cekinima. Posle duge prepiske i diplomatske radnje i bezuspešnih pokušaja da gusar bude ubijen u Valoni, vladi je uspelo da rajs bude kao sužanj sproveden na suđenje u Carigrad. Ali se tu okrenula sreća i admiral Ali-paša je spasio gusara. Ipak su se valonski gusari posle ovoga više čuvali od napada na dubrovačke građane; Let. di Lev. 33, passim.

napao. Sam Dubrovnik je bio veoma potreban rajsovima kao mesto za otkup robova, te nisu rado ulazili u sukob sa Republikom, a ona se sa svoje strane nije mnogo mešala u njihov posao ako nisu dirali dubrovačke građane.

Albanski gusari su držali zarobljenike ne da bi se koristili njihovom radnom snagom, već da bi dobili otkup od srodnika, prijatelja i zemljaka uhvaćenih ljudi. Zato im je bilo potrebno da omoguće robovima da se jave svojim kućama, a kada bi porodica, bratovština ili opština saznali da se dotični njen član nalazi u ropstvu u Albaniji, trebalo je da se gospodar roba i čovek koji je dolazio da roba otkupi, sastanu negde na neutralnom terenu. Kao najzgodnije mesto za to važio je tada Dubrovnik, koji je već bio postao jedna od glavnih tranzitnih luka za Tursku. Dubrovnik je bio lako pristupačan i strancima sa zapada i Turcima, bio je u dobrim odnosima sa Portom, a održavao je stalne veze sa Albanijom. Zato je Dubrovnik postao posrednik u otkupu hrišćanskog roblja iz Albanije, pa i iz ostalih krajeva Turske.⁹³

Ponekad je oslobađanje robova imalo veće razmere i bilo izvedeno od zvaničnih predstavnika evropskih sila, kao na primer 1575 g. između Španaca i Turaka.⁹⁴

Često je rođak, prijatelj ili zemljak roba dolazio u Dubrovnik i odande pregovarao sa gusarom o isplati otkupa. Ali da se ne bi izlagali troškovima češće su stranci otkupljivali robove preko nekog trgovca koji je imao veze sa Dubrovnikom, pa je kao takav mogao da izvede posao lakše, brže i sa manje izdataka.⁹⁵

Međutim, nisu svi robovi imali kod kuće rođake i prijatelje koji bi mogli odmah da stvore stotinu i više dukata za otkup roba. Nije bilo lako malim trgovcima, mornarima i seljacima da sakupe visoke svote zlatnoga novca za izdržavanje albanskih rajsova. Zato su se po dubrovačkim ulicama često mogli videti ljudi iz Južne Italije i drugih krajeva Južne Evrope kako plaćući mole milostinju ili zajam da se otkupe od kakvog Turčina koji ih je sobom doveo u Dubrovnik da nađu sredstava za otkup.⁹⁶ A Dubrovčani su stvarno pomagali pri oslobađanju robova. U svom izveštaju o ratu 1571 g. Frano Gundulić iznosi kako

⁹³ Vlada je imala dosta nezgoda sa rajsovima koji su dolazili u grad, jer su ovi od nje tražili naknade za odbegle robove. Katkada je vlada i vraćala begunce gospodarima, da bi samo izbegla sporove. 1571 g. tražila je vlada čak da se sa turske strane zabrani dovođenje robova na otkup u Dubrovnik; J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje II—2*, 262, 440.

⁹⁴ Tada je slobodu steklo 39 hrišćana i 33 Turčina; Makušev, *nav. delo*, 108. Razmena je inače bio dosta čest način oslobađanja roblja. Krajem 1574 g. došao je u Dubrovnik neki Grifon Basi iz Ravene i doveo dva Turčina, sinove dvojice Dračana, i zamenio ih za svoга brata i još jednoга zemljaka; *Div. canc.* 159, 62'.

⁹⁵ Tako je Nikola Minijat, koji je mnogo trgovao između Italije i Dubrovnika, 1580 g. za račun jednoг Ankonitanca otkupio dva roba od nekog Dračanina, a posredovao je Budak-rajs iz Valone; *Div. canc.* 166, 112'; isto 167, 4' a tergo.

⁹⁶ J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 14.

su Dubrovčani masovno otkupljivali roblje od turske flote i gusara posle krstarenja ovih po Jadranskom moru.⁹⁷

Ali su mnogo češće Dubrovčani davali novac za otkup roba na zajam, tražeći da im se pare kasnije vrate. Obično je tada neki Dubrovčanin davao gusaru novac i onda dobijao izjavu od oslobođenika o dugovanju i obavezu za povratak zajma, ili je rob nalazio u Dubrovniku jemce da će vratiti novac. Dešavalo se da ni sam otkupljivač nije raspolagao sa dosta novaca, pa se morao zadužiti samo da bi roba spasao.⁹⁸

Mnogo robova otkupljivali su od turskih rajsova i trgovci iz albanskih gradova, ali je i tu posao obično obavljan preko Dubrovnika.⁹⁹

Veliki deo robova albanskih rajsova, koji su oslobađani preko Dubrovnika, otkupljivani su pomoću kakvog poverenika i posrednika između stranke koja je davala novac i rajsova. Ljudi su radije uzimali kakvog okretnog čoveka sa vezama u Albaniji nego da sami na duže vreme odlaze u Albaniju. Ovo je naročito bio slučaj kod stranaca koji su dolazili u Dubrovnik da otkupe rođake ili zemljake.¹⁰⁰

Ponekad su pojedini Dubrovčani išli za Italiju da bi tamo u interesu nekog sužnja iz Albanije prikupili novac, potreban za otkup. Tako je novembra 1577 g. jedan trgovac iz Viesti, tada rob u Draču, poslao nekog Budljanina u rodni grad da tamo kod dubrovačkog konzula ili kod nekog drugog dobije potreban novac za otkup. Budljanin bi dobio za svoj trud sedam dukata. Međutim je rob uspeo da nađe kredita u Dubrovniku i da se otkupi.¹⁰¹

⁹⁷ J. Radonić, nav. delo, 281. Svakako da su tada i otkupi bili manji nego obično, pa je bilo i lakše pobrinuti se za dušu svoju. Ali slučajevi otkupljivanja bez traženja ikakve naknade nisu bili retki ni u mirno doba.

⁹⁸ Dubrovčani su se, razume se, morali osiguravati za svoj novac, koji su plemenito pozajmljivali robovima. Neki su se zadovoljavali notarskim ugovorom sa bivšim sužnjem i obavezom ovoга da novac vrati, ili su tražili da oslobođenik da jemce. Poneki su, u želji da izbegnu neposredno davanje sopstvenog novca, primali kod sebe roba na izvesno vreme, dok ne dobavi novac; kada bi novac stigao, predali bi ga Turčinu, a roba pustili. 1576 g. primio je tako Vice Radovanov nekog sužnja Istranina, ali je ovaj pobeгаo, pa je Vice morao isplatiti Turčinu svojih 100 cekina; Div. not. 120, 85. Otkupljivač je morao ovakvog roba dobro da čuva i ovaj odnos je ličio na neki kućni zatvor, izvođen od privatnog lica. 1574 g. tražio je jedan rob da bude zatvoren u dubrovačku tamnicu dok ne stigne novac za njegov otkup; Div. canc. 159, 151'.

⁹⁹ Tako je 1578 g. valonski trgovac Jovan Siastin otkupio dva roba i jednog smestio kod sebe, a drugog u Dubrovnik kod krojača Čentofantija, određivši im rok za nabavku novca. U poslu oko otkupljivanja učestvovali su i Jevreji iz albanskih gradova, koji su zbog svojih veza sa Italijom bili sigurniji da će im oslobođenik vratiti otkup.

¹⁰⁰ Tako je krajem 1568 g. neka Korčulanka ugovorila sa senzalom Janji Todrom da joj iz Albanije dovede sina; Div. not. 118, 30. — Aprila 1589 g. ugovorio je neki Šibenčanin sa senzalom da mu iz Albanije dovede zasuznjenog zemljaka; Div. canc. 178, 13'. Ponekad su poverenici išli i dalje od Albanije, čak za Carigrad, Aleksandriju, Alžir. Često su i albanski Turci bili posrednici za otkup roblja.

¹⁰¹ Div. canc. 163, 156, 162'. 1585 g. je neki rob u Draču iz Dubrovnika poslao poverenika u svoj grad Askoli da tamo rasproda sužnjeve stvari i dobijeni novac donese za otkup; Div. canc. 173, 31' a tergo.

Nešto su roblja otkupljivali i dubrovački poslanici koji su išli sa dankom na Portu. Oni su uvek dobijali stroga naređenja da nipošto ne vode sa sobom ma kakvog roba da bi se izbegao svaki spor sa Turcima. Ali kada se radilo o dubrovačkim podanicima, poslanici su imali nalog da ih otkupljuju.

Visina otkupa zavisila je od imovnog stanja i ugleda roba, a uvek je bila mnogo veća od tržišne cene za roba. Prosečan otkup potkraj XVI veka za robove iz Albanije iznosio je obično oko 100 dukata, ili nešto više. Bilo je i nižih otkupa, od 50-80 dukata, ali je zato bilo mnogo više slučajeva da se neko otkupio za 200, 300 pa i celih hiljadu dukata.¹⁰²

Često su i Turci otkupljivani preko Dubrovnika, i to obično preko dubrovačkih poslanika u Italiji ili kakvog poverenika iz grada. Tako je jula 1576 g. Ivan Mihajlović, bankar, primio od Mustafe Abdulahovića, janičara XXVI buljuka iz Hercegovoga, 250 talira za otkup janičara Mehmeda, zaslužjenog u Južnoj Italiji. Rob je imao da dođe u Dubrovnik jednom lađom koja je baš polazila za Otranto po ulje.¹⁰³

Dubrovnik je još na početku XV veka zabranio trgovinu robljem, ali u toku celog XV veka ipak se u gradu obavljalo manje poslovanje sa robljem. U XVI veku je Dubrovnik bio posrednik za otkup robova iz Albanije; više nisu stranci dolazili u naš grad da kupuju naše ljude, kao u srednjem veku, već su dolazili da preko Dubrovnika izbave svoje ljude. Ali je i pri kraju XVI veka bilo slučajeva da se u Dubrovniku prodaju robovi za novac, i to ne negde tajno ili pred gradskom lukom, a kupoprodajni ugovori su zvanično registrovani kod vlasti.¹⁰⁴ Dubrovački poslanici u Turskoj morali su izbegavati da imaju ma kakve veze sa robljem ili otkupom nedubrovačkih robova, ali su izgleda dubrovački trgovci smeli i drukčije da postupaju. Jedan putnik koji je prošao Makedonijom 1559 g. kaže kako su dubrovački trgovci u Skoplju nakupovali zemlje i podigli vinograde, čijim vinom uveliko trguju, a rade im robovi koje su kupili od Turaka.¹⁰⁵

Izvozeći proizvode Istoka na Zapad, a uvozeći zapadne i svoje proizvode na Istok, u Tursko Carstvo, dostigao je Dubrovnik u XVI veku visok stepen blagostanja. Albanski gradovi su se krajem XVI veka tako isto bavili ovom posredničkom trgovinom, a osim toga su tr-

¹⁰² Novac je obično primao rajs lično u Dubrovniku ili u Albaniji, ali su oni često uzimali i kakvog poverenika da im prikupi novac. Tako je 1585 g. Muram Čelebi iz Valone uzeo za prokuratora Ahmet-Cehaju, emina na Pločama; Div. canc. 173, 43' a tergo.

¹⁰³ Drugi janičari su otkupljivani za slične svote. Novembra 1588 g. dao je Sara-Čelebija, emin Ledenica, 300 dukata napuljskih kožaru Pavlu Radoviću da otkupi roba Baliju Kresojevića; Div. Not. 124, 150. Iste godine su otkupljena dva Turčina za 21000 aspri (262,5 dukata) i jednog konja; Div. canc. 176, 111, 125.

¹⁰⁴ 1599 g. je Gulielmus Rubixson prodao Francisku Vioni, kapetanu iz Marselja, »duos mauros sive nigros de Barbaria«, a za 60 zlatnih venecijanskih cekina; Div. Not. 129, 140. 1600 g. dobio je Gulielmus Catreis Anglicus od nekog Talijana 32 cekina za crnog roba Aleksandra; isto, 215.

¹⁰⁵ Matković, nav. delo, Rad 84, 69.

govali specijalnim albanskim proizvodima, osobito žitom. Za Dubrovnik je Albanija bila uvozno tržište, ali sasvim drukčijeg karaktera nego ostali delovi Turskog Carstva, jer su Dubrovčani na albanske proizvode bili upućeni uglavnom radi zadovoljavanja sopstvenih potreba, pa su te proizvode uvozili, ne dajući pritom kompenzacije u robi već najviše u novcu. Dubrovačko-albanska trgovina je bila regionalna i manje važna za Dubrovnik nego trgovina sa ostalim delovima Turske. Ma da nisu uopšte bili gospodari na albanskom tržištu, Dubrovčani su ipak uspjeli da veliki deo albanskog izvoza za Dubrovnik preuzmu u svoje ruke, prepuštajući pritom znatan udeo stanovnicima Zetskog primorja. Sa dubrovačke strane u trgovini sa Albanijom ne nastupaju najkrupniji trgovci, koji su svoje kapitale sticali i ulagali na drugim tržištima.

Objašnjenje mera i moneta:

Mera za žito je dubrovački star = oko 100 litara (1 hl.), deli se na 6 uboraka (kupela) po 16,6 l. Jedan mletački star ima 5 uboraka. Veća mera su kola, koja iznose oko 19 stara.

- 1 spud soli = 42 kg.
- 1 milijar = 1000 libri = 358 kg.
- 1 kantar = 56 kg.
- 1 dubrovački dukat = 40 dubr. dinara.
- 1 perpera = 12 dinara.
- 1 talir = 35 dinara.
- 1 škuda = 36 dinara.
- 1 ugarski dukat = 59—59,5 dinara.
- 1 cekin = 52,5—60 dinara.
- 1 napuljski dukat = 33 dinara.
- 1 aspra 1580 g. = 0,5 dinara.

R é s u m é

LES RELATIONS ÉCONOMIQUES ENTRE DUBROVNIK ET L'ALBANIE VERS LA FIN DU XVI-e SIÈCLE

À la fin du XVI-e siècle, le commerce en Albanie était relativement assez développé. L'activité commerciale était en grande partie concentrée sur la baie de Drim et à Valone. Dans l'Albanie du Nord, quelques villes jouissaient d'une certaine autonomie communale basée sur une municipalité ecclésiastique, catholique.

Tandis que dans les autres régions de l'empire ottoman, Dubrovnik achetait des marchandises pour les revendre ailleurs, elle se fournissait, par contre, en Albanie, de tout ce qui lui était nécessaire pour elle-même. L'importation de marchandises de provenance albanaise était donc de ce fait, beaucoup plus importante que l'exportation. La République avait ses représentants dans certaines villes d'Albanie (à Valone, un consul) et entretenait de bonnes relations avec les autorités turques. Les besoins en marchandises de provenance albanaise étaient grands, les affaires rapportaient de gros bénéfices aussi le commerce était-il très actif. Des négociants grecs et juifs (ceux-ci dominant dans le Sud de l'Albanie), y participaient, ainsi que quelques Turcs et peu d'Albanais.

Dubrovnik faisait venir en assez grandes quantités, du blé de Valone et des vallées arrosées par les fleuves du nord, sous la régie de l'état.

Par suite de ces importations considérables en blé d'Albanie, la participation de l'état à l'ensemble des affaires dépassait celle de certains hommes d'affaires. Mais, cependant le gros des blés destinés à couvrir les besoins de la République était importé des ports de la mer Egée et de l'Italie méridionale.

Selon un usage, fortement établi dans le commerce privé, une des parties fournissait les capitaux, l'autre se chargeait des achats et des ventes, et, déduction faite de la mise, les bénéfices étaient partagés à moitié.

Dans ces transactions, un rôle notable fut aussi joué par les populations du littoral monténégrin qui recevaient l'argent à Dubrovnik. Le prix d'1 hl. de blé était, en moyenne, à Dubrovnik, de 60 dinars ragusains (soit, 1,5 ducat ragusain, ou 1 sequin vénitien).

L'Albanie était connue pour ses bois. Dubrovnik les faisait venir des régions arrosées par le fleuve Bojana et la rivière Drim. Les Ragusains importaient en outre des spécialités albanaises: poissons du lac de Skadar, asphalte de Valone (ils devaient en fournir annuellement un bateau à l'arsenal de Constantinople), tanin, sel en petites quantités. Venant de l'intérieur du pays, des caravanes descendaient dans les ports d'Albanie, chargées des matières premières typiquement balkaniques (laines, peaux, cire et quelque peu de minerai de plomb), qui étaient ensuite exportées par mer. Une certaine partie en était dirigée sur Dubrovnik que l'Albanie fournissait en laines et en peaux. La République exportait surtout des tissus qui étaient souvent troqués contre d'autres marchandises.

Le rôle joué par Dubrovnik fut surtout important dans le rachat des esclaves. Des centaines de prisonniers capturés par les pirates albanais et gardés dans leurs repaires furent affranchis contre paiement d'une rançon, le plus souvent par l'intermédiaire de Dubrovnik, considérée comme un territoire neutre.